

ЗА ИНТЕРКУЛТУРНИТЕ КОМУНИКАТИВНИ МОДЕЛИ В ЕЗИКОВОТО ОБУЧЕНИЕ

Рени Манова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

ON INTERCULTURAL COMMUNICATIVE MODELS IN LANGUAGE LEARNING

Reni Manova
Sofia University St. Kliment Ohridski

Резюме: Начинът, по който общуваме, и нашият отговор в процеса на общуването са силно повлияни от собствената ни култура. Културните различия са от изключителна важност. Междукултурното общуване представлява обмен на културно обусловена информация между две групи от хора, представители на различни култури. Ефективните комуникатори са онези, които са мотивирани, разполагат със знания, притежават нужните комуникативни умения. Мотивацията, разбирана като компетентност, означава, че комуникаторът желае да общува с представител на друга култура и да я опознае. Познанието включва информация за чуждата култура и нейните характеристики. Уменията са реалното приложение на конкретно комуникативно поведение, позволяващо постигането на целите. Уменията трябва да бъдат пригодени към правилата на интеракция на приемащата култура.

Ключови думи: междукултурно общуване, правила на интеракцията, чуждестранни студенти

Abstract: The ways in which we communicate, what we communicate and our response to communication are greatly influenced by our culture. Cultural differences have strength and value. Intercultural communication is the exchange of cultural information between two groups of people with significantly different cultures. Effective communicators are those who are motivated, have a fund of knowledge to draw upon, possess requisite communication skills. Motivation as it relates to competence means that as a communicator you want to interact with someone from another culture. The knowledge dimension of communication

competence means that you have a fund of knowledge about the other person and their culture. Skills are the actual application of specific behaviours that enable you to accomplish your goals. The skills need to be adapted to the rules of interaction that are appropriate to the host culture.

Keywords: intercultural communication, rules of interaction, foreign students

Когато се изучава чужд език, обучаваните следва да изградят усет за специфичните вербални модели на репрезентация в съответната култура. Както е било отбелязвано, интеркултурният усет е способността на отделната личност да развие позитивно отношение към разбирането и оценяването на културните различия, за да насърчи подходящо и ефективно поведение в межкултурната комуникация (Chen, Starosta 2005).

Една от целите на чуждоезиковото обучение е постепенното изграждане в съзнанието на обучаваните на концептите за чуждата култура на общуване и усвояването на езиковите модели на етикетното поведение. По този начин се формира езиково-етикетната компетентност, т.е. знанията за етикетните единици от темите на речевия етикет (Хаджиева и др. 2014: 8).

Усвояването на разнообразните етикетни формули и комуникативни функции е неотменима част от първите езикови стъпки на чужденеца, изучаващ български език. Затова е важно обучаваните да бъдат запознати с конвенциите на общуването, както и с **експонентата** на комуникативните функции (езиков образец, онагледяващ изпълняването на комуникативната функция). Социализирането на чужденеца в новата културна среда включва усвояването на редица модели като поздрави, разделяне след среща/сбогуване, представяне, привличане на вниманието, поздравления, тостове, етикетни формули при хранене (*Добър апетит!*) и е част от понятийно-функционална рамка на Съвета на Европа чрез реализация на речев акт *директив*. Най-често за обучителни цели се използват по-общии потенциални комуникативни функции като **оплакване, търсене на информация, изразяване на симпатия** и т.н.

Анкетното проучване, представено по-долу, очертава някои различия при етикетното общуване, обусловени от майчиния език на респондентите. В лексиката е закодирана значима информация за нравствените ориентири и ценностите на дадена културна общност. Установените в даден социум етикетни формули при общуване свидетелстват за когнитивните модели при възприемане на обкръжаващата действителност. В процеса на изучаването на езика като чужд именно усвояването на тези компоненти на комуникацията се явява ключово за осъществяването на пълноценна интеракция между общуващите. Например студентите с майчин език полски дават съответствия на основни български етикетни единици. Единствената липса на еквивалент се наблюдава при израза *Добро утро*. От проведеното допитване се установява, че в гръцкия език липсите на съответствия са повече. Наблюдават се при изрази като: *Сбогом; Привет; Супер*.

И така, базисни понятия, които следва да бъдат щрихирани във връзка с изследването на културно обусловените комуникативни модели, са **култура, етнос, език, концепт, стереотип**.

За релациите между понятията култура, етнос, език са писали редица изследователи, сред които Р. Крейпо (Крейпо/Креуро 2000), Т. Ив. Живков (Живков/Zhivkov 2000), Г. Хофстефе (Хофстефе/Hofstefe 2001), Д. Радойнова (Радойнова/Radoynova 2005).

Един от учените, употребили думата етнос в днешния смисъл, който влага в нея етнологията, е маркирал и характеристиките на етноса. Това е С. М. Широкогоров (Широкогоров/Shirokogorov 2012) – от руски произход, работил в Пекин. Той изброява характерните белези на етноса в следната последователност:

1. притежание на общ език;
2. съзнание за цяло, в което членовете на групата постигат взаимно разбиране;
3. културна идентичност;
4. убеждение за общ произход;
5. ендогамни обичаи.

Към тях по-късно други учени добавят още характерни черти, които бележат територията на етноса, като наличието на **общо етническо землище**. Единната езикова система на общността осигурява споделянето на общите информационни натрупвания в целия процес на историческия ѝ развой. Единството на обичаите е израз на споделяната култура с всичките ѝ многообразни елементи, а общото етническо землище е онова, което съществува в представите на всеки народ като негова родина – онази усвоена територия, която носи върху себе си знаците на своето, опознатото, близкото. Напомня на пространството в мита, което се дели на свое (позитивно натоварено) и чуждо (то е враждебно). На базата на тези характеристики може да се конструира дефиницията за етнос: **исторически създадена се на една територия устойчива многопоколенческа съвкупност от хора, имащи общи черти и относително стабилни особености на културата, общ език, а също и съзнание за собствено единство и различие от други подобни човешки образувания, притежаващи самосъзнание за общността си, фиксирано в самоназванието им (етнонима)**. В етносите винаги се наблюдават два типа общностни връзки. Това са връзките, които свързват общностите, изграждащи един етнос: фундаментални и социетарни връзки. Фундаменталните връзки са генотипни (общ произход), семиологични (езикови), културологични (практикуване на еднакви обичаи, традиции, религия и т.н.). Общностите в етноса могат да бъдат свързани и от друг тип връзки – социетарни. Това са икономическите, специализираните или институционалните връзки (свързването в професионални, възрастови, религиозни общности, политически партии и др.)

Градивните частици на етноса са отделните индивиди. Всеки човек има естествен стремеж да се самоидентифицира и да идентифицира другите спрямо

себе си. Това означава, че основни в изграждането на личността са проблемите за формиране на етническата идентичност. Тук ключова роля имат факторите на социалната среда, а те са възпитанието в семейството, обичаите и традициите на обкръжаващата го общност, езикът и културата ѝ. Кръвният произход не е от толкова съществено значение. Както казва Т. Ив. Живков (Живков/Zhivkov 2000), човек не се ражда с дадена етническа принадлежност, а я придобива. Етническите кодове залягат при формирането на личността.

Езикът на един етнос е ключов компонент от неговата идентичност. Родният език кодира културата на всеки етнос, защото именно със средствата на езика се осъзнава и усвоява светът. Думата е носител на културната памет. Тя разгръща едно особено семиотично пространство. Например есен означава сезон, но и всичко, четено някога за есен. Според Р. Крейпо (Крейпо/Креуро 2000) комуникацията е най-отличителното от всички свойства на човешкото поведение, тя задава модели и конструира образи, които културите повтарят. Както казва Хофстеде (Хофстеде/Hofstede 2001): „Да се научиш да се изразяваш на чужд език означава да се научиш да приемаш чуждата отправна рамка. Съмнително е дали можеш да бъдеш двукултурен, ако не си двуезичен“.

Език, етнос, култура са понятия, имащи интердисциплинарен характер, но също така са взаимно обвързани, което налага тяхното изследване като своеобразна триада.

От особена значимост е да бъде очертана дефиницията на понятието култура. Стремещт към изработване на дефиниция отвежда към етимологията – *обработвам, култивирам*, т.е. от природата се прави нещо, в което индивидът влага собствения си ум. Следователно културата може да се мисли като правила на поведение на даден етнос, а въвеждането на норми и правила е едноредово с опитомяване, култивиране. Чрез културата се организира собственият социален живот. Прометей – културният герой – онагледява идеята, че чрез огъня човек се оттласква от животинското, първичното, доближава се до боговете. Индивидът се откъсва от природата, опитвайки се да я приведе в определени рамки, задава параметри, чрез които се уравновесява животът. Културата е цивилизация, рафиниране на ума. Хофстеде (Хофстеде/Hofstede 2001) говори за *култура 1* и *култура 2*. За него е важна *култура 2* – набор от модели на поведение за това как възприемаме света, чрез нея се формира съзнанието ни. Тя е система от идеи, стратегии на оцеляването, които обединяват групата, т.е. носи идентичността. И йейлският професор, и австралийският абориген имат една и съща физиология, но аксиологичната скала, с която отмерват добро и зло, е различна. Хофстеде дава пример с племето хопи – за тях съревнованието е лошо, докато за американския тип култура е съвсем нормално. Това е поредният културен стереотип. Фолклорът (folk-loge) също е един тип културна система, в която доминира усещането за общност в световъзприемането. Дори съществува схващането, че народната култура е най-добрата, другите стоят по-долу. Антрополозите го наричат **етноцентризъм** – мотивира обществото да се чувства като цяло (напомня на племенната асабия – солидарност, скрепеност, чувство

за родственост). Но етноцентризмът е и бариера, може да провокира недружелюбност, дори конфликт.

Културата е призвана да уравнисява, тя е механизъм, чрез който се установява ред. Културата е система, обхващаща вярванията, знанията, мненията и нагласите на даден социум. Тя е ключ към разбирането на другостта и същевременно разчитане и осмисляне на собствения общностен код.

Полската изследователка А. Вежбицка прави интересно наблюдение относно ключовите думи, които са физиономични за дадена култура. В компаративен аспект тя разглежда материал от английски, немски, полски, руски и японски език. Чрез ключовите думи се представят иманентни за носителите на езика черти – начин на мислене, светоусещане и т.н. А. Вежбицка твърди, че те „са особено важни и показателни за дадена култура“ (Wierzbicka 1997: 15). Според нея не трябва да съществува съмнение, че културите имат хетерогенен характер, исторически променливи са и не са изолирани една от друга, а непрекъснато обменят идеи, словесни и материални артефакти.

А. Вежбицка поставя важни въпроси за връзката между езика, културата, ценностите и светоусещането на дадена общност, като подчертава, че съществува тясна връзка между начина на живот в дадено общество и лексиката, която се употребява от него (Wierzbicka 2007: 1–2).

Идеята на Вежбицка е, че в различните култури присъстват уникални реалии, свързани с начина на живот, хранителните навици, традиционните представи за свят. Затова е съвсем естествено, че в полския език има специални думи за означаване на задушено зеле (*bigos*), супа от цвекло (*barszcz*) и сладко от сливи (*powidła*), които отсъстват в английския език, където тези денотати се обозначават не със специални лексеми, а с описателни изрази *cabbage stew*, *beetroot soup*, *plum jam*. Следователно се оказва, че преносът на думи и значения от един език в друг е и пренос на натрупания културен опит.

Вежбицка например определя думата *heimat* като ключова за немския език, като „една от най-важните думи в немския речник“ (Wierzbicka 1997: 156). Авторката търси семантичния обем на концепта *heimat*. Тя цитира изследователи, писали за значението на *heimat*, и ги превежда от немски на английски:

Heimat ist ja nicht nur dieses Stück Land mit seiner Enge und Abgeschlossenheit, dieser kleine und übersehbare Gegensatz von Welt und Feme und Leben. Die Ströme und Bäche sind Heimat, die durchs Land gehen, die Wolken sind Heimat, wenn sie darüber hinziehen, und die Sterne . . . gehören dazu.

(Rainer Maria Rilke, 1903, quoted in Fiillerborn 1992: 100)

„Heimat isn't merely this piece of land with its narrowness and seclusion, this small and surveyable antithesis of the world and distance and life. The streams and brooks are Heimat, the ones that move through the land, the clouds are Heimat, when they spread over and above it, and the stars . . . are part of it.“

(Wierzbicka 2007: 158)

Основната идея на цитата е, че с лексемата *heimat* не се означава само конкретно парче земя, а и „поточетата и ручейчетата, които преминават през тази земя, облаците, които се разстилат над нея, и звездите...“. Това поетично описание има за цел да обясни две важни неща. Първо, чрез езика се обменят чувства, мисли и емоции. Следователно в думите на даден език е закодирана значима информация за мисленето на носителите на езика, за тяхното светоусещане. Второ, културата и езикът са неразривно свързани. Както отбелязва Р. Хъдсън, „езикът на дадено общество е един аспект от неговата култура. Отношението между език и култура е като част към цяло“ (Хъдсън/ Hadsan 1995: 116).

Изследователите в полето на етнографията на комуникацията също са отбелязвали, че речникът на езика представя каталог на онова, което е значимо за дадена общност, индекс на начина, по който говорещите категоризират опита, и също така информация за отминали контакти с други култури и културни заимствания: *The vocabulary of a language provides us with a catalogue of things considered important to the society, an index of the way speakers categorize experience, and often a record of past contacts and cultural borrowings* (Saville-Troike 1989: 33). За да се избегнат грешки и сринове в межкултурната комуникация, трябва да се познават конвенциите за общуване в даден социум. Например в Китай домакинът ще настоява поне два или три пъти при отправяне на покана, но ще контролира своята настойчивост, следейки за реакциите на събеседника. От своя страна поканеният трябва да откаже два или три пъти, преди да приеме. Първо, поканата се отклонява като проява на скромност, а после се приема индиректно. От гледище на невербалните средства за комуникация чрез изражението на лицето на поканения се изразява неохота, а приемането е следствие от липсата на алтернатива (Saville-Troike 1989: 174).

Стереотипът е друго важно понятие в областта на интеркултурната комуникация. Етнокултурните стереотипи са обобщено представяне на определени черти, характеризиращи даден народ. Например немската точност, китайските церемонии, африканският темперамент, горещият нрав на италианците, полската галантност са стереотипни репрезентации на целия народ, които се разпростират върху всички негови представители.

Изследователите делят стереотипите на два вида. Стереотипи образи (*пчела – труд, овен – упоритост*) и стереотипи ситуации (*билет – композитор*).

И така, стереотипът е фрагмент от концептуалната картина на света, устойчиво, специфично за културата представяне на предмета или ситуацията.

Концептите на културата се делят на няколко групи:

1. универсални категории на културата (*философски категории: време, пространство, причина, следствие и т.н.*);
2. социално-културни категории (*свобода, справедливост, труд*);
3. категории, присъщи на националната култура;
4. етически категории (*добро, зло, дълг, вяра*);
5. митологични категории.

Ключови се явяват онези концепти, които се срещат при фразеологизмите, пословиците, поговорките. Делението на **концепти универсалии**, които присъстват във всяка лингвокултура (*щастие, мир, любов, свобода, вяра*), и на **концепти уникали** е условно, доколкото етноспецифичното намира своето изражение и в универсалното.

Според други класификации се говори за **етнокултурни, социокултурни и индивидуално-културни концепти**. Като пример за руски етнокултурен концепт може да се посочи *пошлость*. Съществуват английски думи, които предават няколко, но не и всички аспекти на *poshlost*, като *cheap, sham, common, smutty, pink-and-blue, high falutin', in bad taste*. Представените английски думи обаче се явяват неадекватни, доколкото не предават идеята за разобличение, представяне на показ или осъждане на това неприемливо „евтино“ поведение. Пример за социокултурен концепт се наблюдава при лексемите *жалост* и *dignity*. Сравняването на речниковите дефиниции показва, че *dignity* означава не просто качество, заслужаващо уважение, а и черти от поведението, присъщи на аристократите. За руснаците чувството за собствено достойнство е вътрешна самооценка на собствената значимост, докато за англичаните *dignity* е външно изразяване на аристократичното поведение.

Голямо значение за съпоставителния анализ на концептите има анализът на тяхното отражение във фразеологизмите, пословиците и поговорките. Например в пословиците в руски и английски са налични следните аксиологически проявления на концепта *успех*:

1. усилията да се постигне успех заслужават похвала:
Nothing seek, nothing find; there is always room at the top;
2. не трябва да се предаваме пред трудностите по пътя към успеха:
Глаза боятся, а руки делают; if at first you don't succeed, try, try, try again; forsaken by the wind, you must use your oars;
3. има нещо положително и в провала, това е урок за следваща победа:
Adversity is a touchstone of virtue;
4. успешните резултати са по-важни от самите средства за тяхното постигане:
Победителей не судят; цель оправдывает средства; the end justifies the means;
5. желанието за победа трябва да се основава на адекватна самооценка:
Hasty climbers have sudden falls; step by step the ladder is ascended; допозу осилит идуций;
6. стремежът към постигане на собствения успех не трябва да води до пренебрегването на други хора:
Великая козявка лезет в букашки.

(Карасик/Karasik 2004: 156)

Стереотипът *джентълмен*, оформил се в английската култура, несъмнено носи положителна конотация. Това е отразено в значението на фразата

gentleman agreement (в Оксфордския речник означава „съгласие между двама или повече души, което се основава по-скоро на честта, отколкото на законово изпълним договор). Ключовата дума, която изразява доминиращия отличителен признак на дадения стереотип, се явява думата *чест*.

В руския език присъства пословицата „Рибарят разпознава другия рибар отдалече“. С нея се изразява идеята, че хора, които имат някаква обща черта, сходни интереси, бързо намират общ език (може да принадлежат към различни групи).

Интерес представляват образните стереотипи, закодирани в някои сравнения:

- drunk as a *lord* – пьан как *сапожник* (пиян като кирка/мотика);
- hungry as a *hunter* – голодный как *волк* (гладен като вълк);
- busy as a *bee* – трудолюбивый как *пчела* (трудолюбив като пчела);
- *bull* in a china shop – неуклюжий как *медведь* (тромав като мечка);
- cold as *charity* – холодный как *лед* (студен като лед);
- American as *apple pie* – типично американский (типично американски).

И така, стереотипът е „ментално-лингвален комплекс, формиращ инвариантна съвкупност от валентни връзки, приписвани на дадена единица и задаващи образ на представяне на дадения феномен, който стои зад дадената единица, в неговата национално-културна маркираност при определена предсказуемост на възможните асоциативни връзки“ (Красных/Красных 2003: 232).

В руския език има много думи, които представят понятия, свързани със снега (*снегопад, метель, вьюга, буран, пороша, позёмка, наст*), а в английския съществува израз *White Christmas*.

Общ елемент за различните езикови картини на света се явява *антропоцентричността*. Човекът се представя в тях по правило като център, като отправна точка: *рукой подать; под боком; под носом; отсюда не видно; stone throw from; at hand; on the one hand... on the other hand; as far back as, under the nose of somebody; within hail*.

Част от пространствените характеристики на картината на света в английската и руската лингвокултура е отразена в опозицията *ляво – дясно*. В руския език думите *справедливость, праведность, правосудие* са образувани от един и същ корен и думата *правда*. Думите, свързани с понятието дясно (*право*), имат положителна конотация, а думите, свързани с понятието ляво (*лево*), имат отрицателна конотация.

Например: *Вы правы; наше дело правое, мы победим; левый товар; пойти налево; левак; сплюнь через левое плечо*. В английския език се наблюдава същото отношение. Например: *You are right; to be on the right side; left-handed marriage; he is left-handed at no profession; if you spill wine, throw some salt over your left shoulder* (Моисеев, Гичева 2009:31).

Според западната традиция дясната ръка е активна и благотворна, а лявата е пасивна. Съвършено различно е положението според древните китайски тра-

диции. Счита се, че дясната ръка е женската, доколкото с нея се поднася храна към устата, а междувременно лявата ръка – мъжката, е празна и бездействаща. Следователно в английски и руски картината на света по отношение на пространствените параметри е сходна, но се различава от китайската.

Съпоставителният анализ на английските и руските глаголи показва, че в английската картина на света пространствените параметри, отразени в опозицията *високо – ниско*, се явяват по-добре изразени, отколкото в руската *stand up, get up, sit down, lie down* и *встать, сесть*.

Съпоставката на езиковите единици в английски и руски, отразяващи времевите параметри в езиковата картина на света, показва явни несъвпадения при обичайните понятия. Така в руската картина на света огромно значение има една единица за измерване на продължителността, наречена *сутки* (денонощие) (*день да ночь – сутки прочь*). В английския език подобна лексикална единица отсъства, а съответстващото понятие се изразява със словосъчетанията: *day and night, twenty four hours*. От друга страна, в английския език съществува лексикалната единица *fortnight* (*две седмици*). Интересно да се отбележи е, че в американския вариант периодът също се означава с описателно словосъчетание *two weeks*.

В руската езикова картина на света способ за означаване на най-малко количество се явява думата *капля*: *налейте самую капельку, ни капли не страшно*.

В английския език единицата, с която се обозначава най-малкото разстояние, се нарича *инч*: *inch beat somebody within an inch of his life; not to budge an inch; not to see an inch beyond one's nose*.

И в английския, и в руския числителното име *един* указва минимално количество обекти: *one man does not make a team; one drop of poison infects the whole tin of wine; один в поле не воин; один пирог два раза не съешь; одна ласточка весны не делает; с одного удара дуба не свалишь*. Числителното *две* означава минимум, необходим за постигането на някаква цел, противопоставящо се понякога на количеството, означено с едно: *two heads are better than one; two wrongs do not make a right; two can play at that game; ум хорошо, а два лучше; одна головня и в печи гаснет, а две и в поле курятся*.

Три и седем указват по-голямо количество: *two is company, but three is none; three cheers; seven-leagued boots; the seventh heaven; третий – лишний; гнутьсь в три погибели; наврать с три короба; быть на седьмом небе от счастья; семь бед – один ответ; работать до седьмого пота; семь пядей во лбу*.

Интеркултурната комуникация (Samovar et al. 2008: 9) се проявява, когато член на една култура продуцира съобщение/послание, предназначено за член на друга култура. Включва интеракция между хора, чиито културни възприятия и символни системи са достатъчно различни, за да променят комуникативното събитие.

Човешката комуникация е процес, чрез който символите се предават с цел да предизвикат отговор. Съществуват няколко основни принципа на комуникацията:

- **Комуникацията е динамичен процес** – комуникацията е неспиращ процес, който не е фиксиран.

- **Комуникацията има символен характер** – хората създават символи. Те могат да бъдат вербални (поздрав „Добро утро!“), невербални (усмивка при поздрав). Не съществува естествена връзка между символите и техните референти, връзките са арбитрарни и варират в различните култури. Символите са такива, защото дадена група от хора се е съгласила да ги възприема като такива.

- **Комуникацията е систематична** – комуникацията се проявява в конкретни ситуации или системи, които влияят върху това какво и как общуваме и с какви значения натоварваме съобщенията си. Комуникацията винаги се проявява в контекст и естеството на комуникацията зависи в голяма степен от този контекст. Контекстът задава ограничения и насочва кое е задължително, препоръчително или забранено. Подборът на облекло, езиков стил, тема се детерминира от контекста. Когато комуникацията се определя като систематична, се имат предвид множество променливи, сред които:

- ✓ място;

- ✓ повод;

- ✓ време;

- ✓ брой на участниците в комуникацията.

- **Комуникацията включва правенето на изводи** – достигането до чувствата и мислите на събеседника при общуване се базира на умозаклучения и предугаждания.

- **Комуникацията има следствия** – в рамките на обмена на информация настъпват промени и у адресанта, и у адресата в техните фонові знания и представи.

(Samovar et al. 2008: 12)

Следват няколко примера с поговорки, които отразяват културно обусловени модели:

- ***One does not make the wind but is blown by it.*** Тази поговорка се среща в много азиатски култури и означава, че хората са направлявани по-скоро от съдбата, отколкото от собствените си действия.

- ***Sweep only in front of your own door.*** Тази немска поговорка отразява желанието на немците да опазят личното си пространство и тяхната силна непоносимост към клюките. Има сходна поговорка в шведската култура: *He who stris another's porridge often burns his own.*

- ***A zebra does not despise its stripes.*** Тази поговорка принадлежи на масаите в Африка и изразява оценяването на нещата такива, каквито са. Има сходна поговорка в мексиканската култура: *I dance to the tune that is played.*

- ***A man's tongue is his sword.*** Тази поговорка е арабска и отразява схващането, че думите трябва да се ценят и да се използват внимателно.

- ***Those who know do not speak and those who speak do not know.*** Принадлежи на Конфуций и означава, че тишината е по-ценна от говоренето.
- ***Even in paradise it's not good to be alone.*** Това е еврейска поговорка, която утвърждава колективната природа на еврейската култура и важноста на общуването. Мексиканците имат сходна поговорка: *Conversation is food for the soul.*
- ***When spider webs unite they can tie up a lion.*** Тази етиопска поговорка учи за важноста на колективизма и груповата солидарност. В японската култура същата идея се изразява със следната поговорка: *A single arrow is easily broken, but not in a bunch.* Племето йоруба в Африка има подобна поговорка: *A single hand cannot lift the calabash to the head.*
- ***A harsh word dropped from the tongue cannot be brought back by a coach and six horses.*** Китайската поговорка подчертава важноста на овладяването на собствения гняв. Японците имат подобна поговорка: *The spit aimed at the sky comes back to one.* Корейците също: *Kick a stone in anger and you harm your foot.*

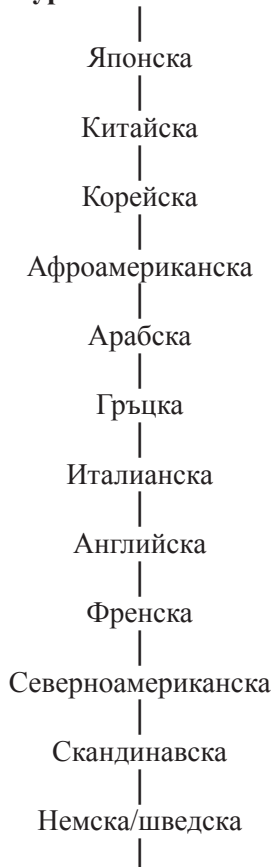
(Samovar et al. 2008: 24)

Антропологът Едуард Хал твърди, че културата е комуникация и комуникацията е култура (Hall 1977: 14). Той предлага ефективно средство за изследване на културните сходства и различия при перцепция и продукция в рамките на комуникацията. Той категоризира културите като култури с висок контекст (*high context*) или с нисък контекст (*low context*) в зависимост от степента, в която значението бива извлечено от обстановката или от езиковия код. Контекстът в случая се възприема като информацията, която е непосредствено, неразривно свързана с комуникативното събитие. Комуникация, която има висок контекст, е тази, при която по-голямата част от информацията е част от знанията на комуникатора, а много малка част е кодирана и експлицитно предадена част от съобщението. Комуникацията с нисък контекст се характеризира с предаването на по-голямата част от информация в експлицитния код. Пример за култури с висок контекст са културите на индианците в Америка, на латиноамериканците, японците, арабите, китайците, афроамериканците и корейците. В тези култури голяма част от значението, които се обменят, не е необходимо да се предават с думи, да се вербализират. Една от причините е, че това са хомогенни по своя характер култури, чиито членове разполагат със сходен опит, информационни мрежи и др. Поради силата на традициите тези култури се променят много малко с времето.

Културите с нисък контекст като немската, шведската, скандинавската, северноамериканската са в по-малка степен хомогенни и затова при тях се наблюдава раздробяване на междуличностните контакти. Това означава, че при общуването съобщението е наситено с много информация. Комуникаторите говорят повече, по-бавно.

Културите в изследванията на Е. Т. Хал, подредени според критерия **висок – нисък контекст**, се представят схематично по следния начин (Samovar 2008: 159):

Култури с висок контекст

Култури с нисък контекст

Р. Сколон (Scollon 2001: 135) описва случка, при която двама мъже се срещат в самолет от Токио за Хонконг. Чу Хон-фай е износител от Хонконг, който се завръща от бизнес пътуване в Япония. Андрю Ричардсън е американски предприемач, който за първи път пътува за Хонконг. За двамата това е чудесно съвпадение, тъй като компанията на г-н Чу продава някои от продуктите, които г-н Ричардсън е дошъл да купи. След кратък разговор те се представят един на друг.

Г-н Ричардсън: Между другото, аз съм Андрю Ричардсън. Моите приятели ме наричат Анди. Това е визитката ми.

Г-н Чу: Аз съм Дейвид Чу. Приятно ми е да се запознаем, г-н Ричардсън. Това е моята визитна картичка.

Г-н Ричардсън: Не, не. Наричайте ме Анди. Мисля, че ще работим доста заедно напред.

Г-н Чу: Да, надявам се.

Г-н Ричардсън (четейки картичката на г-н Чу): Чу, Хон-фай. Хон-фай, ще Ви се обадя утре, веднага щом се настаня в хотела си.

Г-н Чу: Ще очаквам обаждането Ви.

Когато двамата се разделят, всеки от тях остава с различни впечатления за ситуацията. Г-н Ричардсън е много доволен, че се е срещнал с г-н Чу, и смята, че познанството им е започнало добре. Те са установили своите отношения и са започнали да си говорят на първо име. Усмивката на г-н Чу е знак, че той е приятелски настроен и лесно ще се работи с него. Г-н Ричардсън мисли, че е постъпил добре, като е използвал китайското име Хон-фай, а не западното Дейвид, което се възприема от Ричардсън за ненужно налагане на западната култура.

Г-н Чу обаче се чувства неудобно в компанията на г-н Ричардсън. Той мисли, че ще е трудно да работи с него и че г-н Ричардсън няма усет за културните различия. В частност той е подразнен, че г-н Ричардсън е използвал неговото собствено име Хон-фай вместо Дейвид или г-н Чу. Това объркване е причината за усмивката на г-н Чу.

Сколон коментира, че в примера възникват два основни въпроса. Единият е основният въпрос за културните различия, другият е свързан с проблемите, които възникват, когато хората се опитват да преодолеят културните различия, но всъщност правят ситуацията още по-лоша.

Първият проблем е свързан с това, че има културна разлика в очакванията на всеки от участниците какво следва да бъде поведението при първа бизнес среща. Г-н Ричардсън предпочита симетрична солидарност (symmetrical solidarity), той очаква и двамата да използват стратегии на учтивостта, при които общуването става с използването на личното име. Г-н Чу обаче предпочита симетрично уважение (symmetrical deference) и би използвал обръщения по фамилно име и използване на думата „господине“ (Mr.)

Вторият проблем е, че и двамата искат да проявят чувствителност относно другата култура. Г-н Чу е живял в САЩ и е решил да придобие западно първо име – Дейвид, така че хора като г-н Ричардсън да се чувстват по-удобно, когато се обръщат към него (американците предпочитат близки и приятелски отношения в бизнеса, използват се личните имена на бизнес партньорите). От друга страна, г-н Ричардсън не е запознат с тази практика. Според него използването на западното име е налагане на западни модели върху г-н Чу. Той смята, че като използва китайското име, изразява загриженост, приятелство и уважение към културата на г-н Чу.

За да бъде успешна интеркултурната комуникация, трябва да бъдат съблюдавани компонентите на комуникацията.

Според М. Савил-Тройке компонентите на комуникацията са:

1. жанрът, типът на събитието (разказване на шега, на история, лекция, поздрав, разговор);
2. темата (референциален фокус);

3. целта, функцията;
4. обстановката (място, време от денонощието, сезон, физически аспекти като големина на стаята, подредба на мебелировката);
5. тоналността на общуването (сериозна, саркастична, шеговита и т.н.);
6. участниците (възраст, пол, етническа принадлежност, социален статус и др.);
7. формата на съобщението (вербални и невербални сигнали, естество на използвания езиков код);
8. съдържанието на съобщението;
9. последователността, смяната на комуникативните роли, вземането на думата и т.н.;
10. правилата на интеракцията;
11. нормите на интерпретация (общо познание, културни предпоставки).

(Saville-Troike 1989: 138)

Примери за културно обусловени модели в комуникацията са представени в пъстрата палитра от описаните по-долу ситуации, изредени са разнообразните фактори, детерминиращи комуникативното поведение на партиципантите в общуването: възраст, пол, социален статус и др.¹

Ситуация № 1. Традиционна среща в селото между говорещи бамбарски език (Мали)

Функция/цел: вземане на решения, които биха регулирали живота в селото.

Обстановка: Ако е много топъл следобед, под дърветата. Ако е късен следобед или вечер, на нарочно определено място в селището.

Тон: сериозен.

Участници: Всички жители на селището от мъжки пол:

У1 – вожд;

У2 – глашатая;

У3 – активни жители (45 + години);

У4 – полуактивни жители (21–45 години);

У5 – пасивни жители (14–20 години);

¹ Ситуациите са по (Saville-Troike 1989: 161–174).

Форма на съобщението: устна форма, разговорна. Глашатаят говори със силен глас, а останалите с нисък.

Последователност: У1 произнася дневния ред, У2 го предава на събралите се, У3 (един от тях) моли да вземе думата, У2 предава на У1, У1 дава разрешение или отхвърля молбата, У2 предава съгласието или отхвърлянето на У3, У3 изказва мнението си, ако У1 го е позволил, У2 предава мнението на У1 и на събралите се. Действията с искането на думата се повтарят, докато активните жители (У3) се изредят, давайки мнението си. След това У1 обобщава дебатите и дава предложение, а У2 предава обобщението и предложението на събралото се множество.

Правила на интеракцията: Само активните жители (45 + години) могат да искат думата, полуактивните жители (21–45 години) могат да бъдат питани за мнението им, но без да има отзив. Всеки говорещ трябва да иска позволение да говори пред вожда. Вождът и другите участници не трябва да си говорят директно едни на други. Глашатаят винаги предава речта от вожда към множеството или от отделния говорещ към вожда и събралите се. Активните жители трябва да вземат думата с оглед на влиянието си и важността си в общността.

Норми на интерпретация: Директното говорене (лаконично и ясно) означава, че говорещият защитава дадена гледна точка. Индиректното говорене (гатанки, иносказателност) означава, че говорещият се противопоставя на дадена гледна точка. Хората от събралото се множество са сериозни. Глашатаят не е задължително да бъде сериозен.

Ситуация № 2. Поздрави (етикет) при среща (Република Кот д'Ивоар), местен диалект

Функция/цел: Потвърждаване на добри взаимоотношения между участниците в началото на гостуване.

Обстановка: Частен дом.

Тоналност: приятелска.

Участници: У1 – домакин, У2 – гост.

Променливи величини:

1. У1 и У2 са възрастни мъже – или У1 е мъж, а У2 е жена.
2. У1 е жена, а У2 е мъж.
3. У1 е дете, а У2 е възрастен.
4. Повече от един посетител идва по едно и също време.

Последователност при Променлива 1.

✓ Първа фаза – поздрав и отговор.

У2 поздравява, У1 приема, У1 търси стол за У2 (ако не намери стол веднага, това може да отнеме време, да е налице дълга пауза).

✓ Втора фаза – сядане.

У1 предлага на У2 да седне, У1 пита У2 за новините, У2 дава стандартни, обичайни отговори.

Последователност при Променлива 2.

✓ Първа и втора фаза (поздрав и настаняване) съвпадат с гореописания модел. У2 търси мъж, който се намира най-близко, за да завърши последователността при поздравите, а ако не намери, се извинява, нарушава правилата и завършва сам разговора.

Последователност при Променлива 3.

✓ Ако У1 е малко дете, няма поздрав.

✓ У2 моли У1 да повика родителите си.

✓ Ако У1 е по-голямо дете, поздравът и сядането може да бъдат завършени, преди да се потърсят възрастните.

Последователност при Променлива 4.

✓ Най-младият посетител, който се счита за възрастен, е този, който представя новините.

Правила на интеракцията: Децата над 10 години имат правото да бъдат поздравявани. Между приятели последователността на поздравяването може да бъде по-свободна, но жена, която винаги поздравява първа, не се възприема добре.

Норми на интерпретацията: Питането за новини е част от поздрава и не се възприема като цел на посещението. След отговора, засягащ представянето на новините, У2 представя същинската причина за своето посещение.

Ситуация № 3. Японско предложение за брак

Функция/цел: да се заяви желание за женитба.

Да се установи или развие подходящо отношение.

Тон: сериозен.

Участници: У1 – мъж, млад/възрастен.

У2 – жена, млада/възрастна (техните професии и социален статус не са релевантни).

Форма на съобщението: устна – разговорен японски, невербална част – втренчен поглед.

Последователност: У1 държи ръката на У2, гледа У2, казва: „Моля, омъжи се за мен“.

У2 стои с наведена глава, мълчи.

Правила на интеракцията: Мъжът трябва да предложи на жената. В най-емоционалния момент трябва да има тишина. Главата на жената трябва да бъде наведена, а посоката на погледа ѝ – по-ниска от тази на мъжа.

Норми на интерпретация: Главата на семейството ще бъде мъжът и затова той трябва да стои в основата на предложението за брак. Тази традиция има корени и се отнася към древния японски мит за Изанами и Изанаги. Изанами е женско божество. Тя предлага брак на Изанаги и те се женят, но от тях се раждат само зли същества и затова трябва да повторят отново церемонията. Този път Изанаги предложил и бракът бил успешен, като се родила страна, наречена Япония. Бракът е важна част от живота на жената, единственият подходящ отговор на предложението е мълчанието. Сведената глава е израз на скромност, високо ценено качество у момичето. Това е отговорът, който мъжът очаква.

Ситуация № 4. Запознанство между говорещи тайски език

Функция/цел: да се установи връзка между общуващите.

Обстановка: неформално социално събиране.

Тон: приятелски и вежлив.

Участници: У1 – жена в началото на 40-те г.

У2 – мъж, студент, в средата на 20-те г.

У3 – жена в късните 40.

У1 и У2 се познават много добре. У1 е много близък приятел с родителите на У2 и възприема У2 като роднина.

У1 и У3 са познати. И двете са живели в един и същ квартал повече от 10 години.

Форма на съобщението: Разговорен тайски, централен диалект, учтив регистър.

Учтивият регистър включва тона на изказването и употребата на подходящи местоимения с оглед на възрастта, пола и социалния статус.

Последователност: У1 представя У2 на У3, като използва първите им имена.

У2 поздравява У3, У3 приема поздрава. У1 дава повече информация на У3 за У2.

У3 продължава разговора с У2, като пита основно за заниманията му с учене.

Правила на интеракцията: В неформална обстановка, при която социалният статус не изпъква, У2 и У3 трябва да бъдат представени по първо име. По-младият участник трябва да бъде представен на по-стария.

Норми на интерпретация: Възрастта играе основна роля в този случай.

Ситуация № 5. Неофициална покана за вечеря между китайски абсолюенти, които временно живеят в САЩ

Функция/цел: подобряване на личните отношения, изразяване на благодарност за помощта, която другите са предложили.

Обстановка: университет, 5 часа следобед.

Тон: приятелски.

Участници: У1 – китайски студент, мъж.

У2 – китайски студент, мъж.

У1 и У2 са от един град в Китай и се познават чрез роднините си там.

У2 наскоро се е върнал в Китай за кратко посещение и е донесъл някои неща от родителите на У1.

Форма на съобщението: устен книжовен китайски.

Последователност: У1 поздравява, У2 приема поздрава, предлага място за сядане и отговоря на поздрава. У1 намеква, че ще помоли У2 да направи нещо. Спира, за да проследи реакцията на У2, предлага покана за вечеря в неговия дом. У2 отказва поканата (изненадващ израз на лицето, намръщване). У1 настоява за приемане на поканата. У2 приема индиректно. У1 уверява У2 за искреността на поканата, определя точното време. У2 се съгласява за времето, изразява благодарност. У1 уверява У2, че ще бъде неформално. У1 потвърждава времето на срещата, извинява се, че ще тръгва. У2 благодари отново на У1 и прави финален поздрав. Следва финален поздрав от У1.

Правила на интеракцията: Домакинът трябва да настоява поне два или три пъти. Поканата трябва да бъде отхвърлена два или три пъти, преди да бъде приета. Първо се отклонява съдържано, а после се приема индиректно.

Норми на интерпретация: В Китай каненето на гости за вечеря изпълнява две важни функции: подобряване на социалните връзки и израз на признателност за нещо, което друг е направил за домакина.

Когато се изучава чужд език, обучаваните следва да изградят усет за специфичните вербални и невербални модели на репрезентация в съответната култура.

Основното средство за постигане на яснота (achieving clarity) в межкултурната интеракция зависи от способността да бъдат разбирани различните модели на представяне на информацията в отделните култури. Предлагани са начини за постигане на яснота:

- *Изразявайте доводите си ясно и точно.*
- *Пригответе се към нивото на разбиране на събеседника си, без да проявявате неуважение.*
- *Обяснявайте неразбираемия език.*
- *Бъдете внимателни при използването на фразеологизми.*
- *Забавете темпото на речта си, без да засегнете събеседника си.*
- *При говорене се стремете да конструирате по-малки отрязъци.*
- *Повтаряйте важните моменти.*
- *Окуражавайте събеседника си да задава въпроси.*
- *Проверявайте дали сте разбрани.*

(Guirdham 1999: 243)

Гореизброените модели могат да бъдат прилагани при преподаването на чужд език, включително на български, когато се изучава от чужденци.

В някои случаи е налице културен шок, когато символните системи на двете културни възприятия се разминават. Важно е да се обясни накратко какво означава понятието *културен шок*. Хофстеде и неговият екип² определят културния шок като дълбоко лично и автентично преживяване, като процес на първоначално приспособяване към непозната култура. Важно е да се отбележи, че е налице градуалност. Първо настъпва фрустрационно състояние, когато хората са потопени в чужда култура дълго време, наречено **културен шок**. После се проявява фазата **културен сблъсък**, която е израз на безпомощно състояние, и накрая настъпва **културното недоразумение**. Изследователят представя и индикаторите, които свидетелстват за наличието на културен шок. Те са:

- Липсват познания и насоки как другите би трябвало да се държат или познавателните насоки сега имат друг смисъл.
- Ценностите, които човекът смята за добри, желателни, красиви или стойностни, не се уважават от домакина.
- Човек се чувства дезориентиран, тревожен, депресиран или враждебен.
- Социалните умения, които са вършели работа, вече сякаш не работят.
- Съществува чувството, че този ужасен, постоянно дразнещ културен шок никога няма да отmine.

(Хофстеде/Hofstede 2003: 29)

Хофстеде изброява и етапите, през които преминава културният шок:

1. меден месец;
2. дезориентация;
3. раздразнителност и враждебност;
4. приспособяване и интеграция;
5. бикултурализъм.

Трябва да се направи уточнението, че тези етапи са една инвариантна схема и културният шок има своите индивидуални проявления. Изследователят К. Оберг също отбелязва, че отделните индивиди като цяло се различават в степента, в която културният шок ги засяга. Хофстеде подчертава, че фазата бикултурализъм се изразява в пълното възприемане и разбиране както на своята, така и на чуждата култура и не всички успяват да я постигнат.

Уместно е да се представи накратко и концепцията на К. Оберг³ за културния шок. Изследователят описва симптомите на културния шок, т.е. соматич-

² Хофстеде, Х. Изследване на културата. Упражнения, истории, синтетични култури. Прев. от англ. Людмила Андреева. София, 2003.

³ Oberg, Kalvero (1960): Culture Shock and the Problem of Adjustment in New Cultural Environments. In: Weaver, Gary R. (Ed.)(1998): Culture, Communication and Conflict. Readings in Intercultural Relations. Needham Heights, MA: Simon & Schuster Publishing.

ните (телесните) изражения на вътрешните тревоги: прекомерно потриване на ръцете, прекомерна разтревоженост относно подsigуряването на вода, храна и подслон, страх от физически контакт с обслужващия персонал, разсеяност, блуждаещ поглед, чувство за безпомощност, пристъпи на гняв в резултат на закъснения, забавяне или открито отказване да се изучава езикът на приемащата страна, прекомерен страх от измама, ограбване или нараняване, копнеж по дома (Oberг 1960: 177–178). Оберг предлага и начин за бързото преодоляване на културния шок. Според него ключово се явява **опознаването** на хората от приемащата среда. Важно е също основното средство, чрез което се осъществява сближаването с чуждата култура – езикът. Езикът се разглежда от Оберг като символна система за комуникация, т.е. отчита се семиотичната му природа и потенциалът му да съгражда социални контексти.

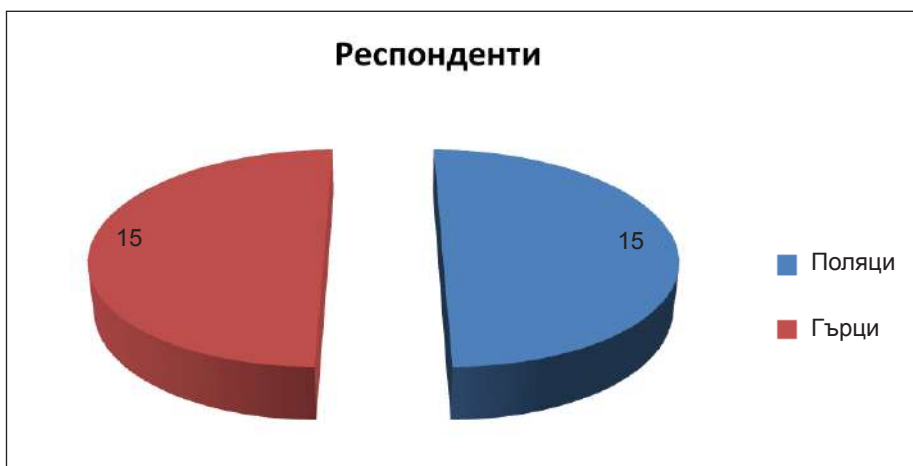
Крайната цел на обучението по чужди езици е пряко свързана с усвояването на модели на общуване, специфични за културата на съответния език⁴. Изучавайки речевото поведение на носителите на езика, обучаваните всъщност придобиват знания за речевите взаимодействия на комуникантите, за успешното или неуспешното реализиране на техните цели и намерения, за използваните за постигането им комуникативни стратегии и тактики (Авдеева/Avdeeva 2010). Речевият етикет е свързан с речевата ситуация и нейните параметри: личността на участниците в общуването, темата, мястото и времето, мотивите и целите на общуването. Следователно той се характеризира със значителен спектър от комуникативни функции:

- способства за установяване на контакт между събеседниците;
- привлича вниманието на реципиента и го отделя от останалите потенциални събеседници;
- позволява да се засвидетелства уважение;
- позволява да се определи статусът на общуването (неофициален стил на общуване между приятели, делови, официален и др.);
- формира благоприятна за общуването обстановка и оказва положително въздействие върху реципиента.

В проведеното анкетно проучване сред чуждестранни студенти от СУ „Св. Климент Охридски“ се проверява доколко са усвоени най-фреквентните етикетни речеве модели за българския език. Търсят се приликите и разликите между българския език и майчиния език на респондентите. Важна задача в анкетите, която ще бъде описана, е свързана с намирането на еквиваленти на основни учтиви фрази и етикетни единици на български език.

⁴ Вж. Авдеева 2010.

Респондентите, участващи в анкетата, са 30 (поляци и гърци, ниво Б2).

Студентите с майчин език полски дават съответствия на основни етикетни единици. Единствената липса на еквивалент се наблюдава при израза *Добро утро*.

Примери:

1. Добро утро! – ---
2. Добър ден! – Dzień dobry!
3. Добър вечер! – Dobry wieczór!
4. Здравейте! – Witam Pana/ Panią, witajcie!
5. Добре дошли! – Witajcie!
6. Довиждане! – Do widzenia!
7. Сбогом! – Z Bogiem!
8. До скоро! – Do zobaczenia!
9. Чао! – Cześć!
10. Здравсти! – Cześć!
11. Привет! – Cześć!
12. Хайде – to pa, cześć
13. Какво правиш? – Siema?
14. Как е/си? – Jak leci?
15. Извинявайте! – Przepraszam Pana/Panią!
16. Простете! - Przepraszam Pana/Panią!
17. Благодаря Ви! – Dziękuję Panu/Pani, dziękuję Wam!
18. Заповядай, влез! – Proszę, wchodź!
19. Чувствайте се като у дома си! – Czujcie się jak u siebie, niech się Pani/Pan czuje jak u siebie!

20. Хайде, моля ти се! – *Daj spokój!*
21. Супер! – *Super!*
22. Няма да стане! – *Nie ma mowy!*

От проведеното допитване се установява, че в гръцкия език липсите на съответствия са повече. Наблюдават се при изрази като: *Сбогом, Привет, Супер.*

Примери:

1. Добро утро! – *Καλημέρα!*
2. Добър ден! – *Καλημέρα!*
3. Добър вечер! – *Καλό απόγευμα!*
4. Здравейте! – *Γεια σας!*
5. Добре дошли! – *Καλώς ήρθατε!*
6. Довиждане! – *Αντί!*
7. Сбогом! – ---
8. Здрасти! – *Γεια!*
9. Привет! – ---
10. До скоро! – *Τα λέμε!*
11. Чао! – *Άντιο!*
12. Хайде! – *Άντε!*
13. Какво правиш? – *Τι φτιαχνεις;*
14. Как е/си? – *Πως είναι/είσαι;*
15. Извинявайте! – *Συγγνώμη!*
16. Простете! – *Συγχωρέστε!*
17. Благодаря Ви! – *Σας ευχαριστώ!*
18. Заповядай, влез! – *Πέρασε,μπες!*
19. Чувствай се като у дома! – *Νιώσε σαν το σπίτι σου!*
20. Хайде, моля ти се... – *Άντε, σε παρακαλώ..*
21. Супер! – ---
22. Няма да стане! – *Δεν θα γίνει!*

Правени са изследвания, описващи сходствата между комуникативните събития в отделните езици, като се е стигнало до заключението, че те имат определен тип структура (например инвариантната структура на комуникативното събитие поздрав се състои от поздрав + съответен поздрав + мост към следващата част на изказването). Подобни изводи са важни за изработването на цялостна методическа телеология и адекватен обучителен дизайн при преподаването на чужд език.

От значимост за чужденците, изучаващи чужд език, е да познават етикецията, специфичните маркери на изказването, с които се означават партиципантите в общуването, за да се избегнат грешки и сринове в процеса на комуникацията.

Говори се за *фокусна интеракция* (involvement) и *нефокусна интеракция* (detachment) (Chafe 1982).

Фокусната интеракция (involvement) се характеризира с:

- конкретност и нагледност (използване на детайли);
- лично качество, т.е. говорещите и слушащите са участници в комуникативния акт, а не неучастници, които се маркират с третоличните местоименни форми (употреба на първолични и второлични местоимения);
- комуникантите и отношенията между тях са ясни;
- действията и деятелите са по-важни, отколкото състоянията на нещата и обектите;
- чувствата, мислите и оценките се изразяват;
- използват се редица уточняващи думи, прагматични маркери.

Пример за такъв модел на общуване е разговор между приятели.

За нефокусната интеракция (detachment) са присъщи следните специфики:

- подчинени изречения, често релативи с antecedent в главното, т.е. субординативен тип връзки, които не са присъщи за неофициалния модел;
- изречения – комплемементи към главното. Например подчинени допълнителни изречения към преходни/транзитивни глаголи, които имат закодирана във валентната си рамка задължителни елементи, реализиращи се като комплемент:

Казвам нещо на някого.

Давам нещо на някого.

Дадох колкото поиска.

Казах каквото трябваше.

- страдателни залогови форми;
- номинализации;
- последователност от предложни фрази;
- атрибутивни прилагателни;
- сложен морфосинтаксис.

Пример за такъв модел е техническо описание, научен доклад, където авторите не използват средства на приобщаване, за да убедят реципиентите в своите аргументи.

(Hatch 1992: 248)

Съществуват множество изследвания, посветени на взаимодействията между отделните култури, както и на проблемите, които възникват като резултат от неразбирането на чуждата представа за свят, на чуждия език и на чуждата аксиология. Още от Средновековието са познати културните разминавания, които са

следствие от непознаването на другия. Интересен пример е разказът на Одон дьо Дьой за похода на Луи VII на Изток (1147–1149). Одон дьо Дьой е придружавал крал Луи VII във Втория кръстоносен поход като личен капелан и е написал част от историята на похода. При срещата с чужденците той описва нравите и поведението им: „Там видяхме това, което после научихме, че е гръцки обичай – докато господарите седят, цялата им свита стои права“ (Дьо Дьой/Дуо Дуоу 2012: 37). Различията са напълно осъзнати от Одон дьо Дьой: „Сигурно е, че никой не може да проумее гърците освен с натрупан опит или с пророчески дар“ (Дьо Дьой/Дуо Дуоу 2012: 60). Той отбелязва и пътя за запознаване с чуждото – опита.

Опитът се описва в редица лингвистични изследвания като акумулирано във времето познание (prior knowledge), което позволява продуцирането и перцепцията на езикови съобщения под формата на устни или писмени текстове. Фоновите знания се състоят от два компонента: от натрупания директен опит от живота и неговите многообразни дейности, от една страна, и от преработения езиков опит, от друга страна (Swales 1991: 83).

Всяка култура разполага с набор от ценности и познания, които осигуряват нейното съществуване и консолидират нейните членове, като в същото време са маркер, който я отличава от другите. Р. Крейпо в своето изследване (Крейпо/Кгеуро 2000: 25) дефинира културата по следния начин: „системата от идеи, чувства и стратегии на оцеляване на една конкретна група хора“.

Срещата с чуждата култура най-често се случва чрез езика. Комуникативният акт притежава набор от характеристики, чиито специфики изучаващите чужд език трябва да познават, за да е налице пълноценна интеракция. В „Курс по обща лингвистика“ Ф. Сосюр (Сосюр 1992/Sosyur 1992) твърди, че всички елементи от културата на един етнос са организирани по подобие на структурите на неговия естествен език.

От методическа гледна точка при преподаването на чужд език е важно да се подбират и представят базисните комуникативни модели. Следователно от особено значение в един езиков курс са темите и ситуациите на общуване. **Темите** и **ситуациите** представят общи характеристики на комуникативните събития, докато **представите** и **функциите** са начините, по които конкретните значения биват реализирани в езика.

Тема за създаване на текст може да бъде *Семейството*, а ситуация *Посещение в дома на приятел*, докато комуникативни функции могат да бъдат разказ за отминала случка или покана. Отминалата случка включва употреба на форми за минало време, типични темпорални изрази като *преди месец*, *през 1990*, *миналата седмица*, изречения, започващи с *когато*, *преди (да)*, *след (като)* (това са каузативен тип връзки, следващи иконичния принцип, които представят причинно-следствени отношения).

Поканата може да включва изрази от типа на *Бихте ли искали...*, *Предлагам...*, *Какво ще кажете за ...*

Броят на възможните теми и комуникативни ситуации е потенциално неограничен, докато броят на представите и функциите в общия случай е ограничен. Поради тази причина в чуждоезиковото обучение е важно да се разработи

таксономия на функциите, тъй като именно те представят базисните единици, лежащи в основата на комуникативната система, за разлика от лексиката и граматиката, които могат да бъдат преподавани изолирано от конкретните комуникативни контексти.

Представата е концепт или идея, може да бъде **специфична** и в този случай съвпада с денотати от езика като *куче*, *къща* и други лексеми от речниковия фонд, или **обща** като *време*, *размер*, *емоция*, *движение*.

Функцията е употреба на езика, за да се постигне цел, обикновено включваща интеракция между поне двама души. Като примери могат да се посочат *предложение*, *обещание*, *извинение*, *поздравление*. Често пъти функциите са бинарни по своята формална репрезентация като структура, т.е. осъществяването на функцията предполага конкретен отговор. Обикновено поканите и предложенията са следвани от приемане или отхвърляне, поздравът – от благодарност или друг съответен поздрав.

По-значима дидактическа процедура е да се работи с цели, значещи големи части от езика (текстове), положени в контекст, спрямо деконтекстуализирани елементи като списъци с думи или изолирани примери от граматически структури.

Фоновите знания включват не само факти и концепти, но и комуникативни модели и навици. Тези модели се наричат по различен начин с малки разлики в концепциите: *скриптове*, *сценарии*, *фреймове*, *установени интеракционални модели (routines)*. Познаването на тези модели произтича както от вербалния, така и от невербалния опит и направлява поведението на комуникатора в различен тип комуникативна среда. Например *при лекаря* или *в ресторанта*.

Неслучайно в изследванията по етнография на комуникацията се отделя особено внимание на понятието шаблон/установен модел (linguistic routines). Според приведената от М. Савил-Тройке (Saville-Troike 1989: 42) дефиниция езиковите шаблони представляват „фиксиран изказвания или поредица от изказвания, които трябва да се разглеждат като една единица, защото значението не може да се изведе от нито един от сегментите, без да се отчита цялото“. Чрез шаблона се изпълнява комуникативна функция и в този смисъл е перформативен по своята природа. Шаблоните следва да се заучават като обособени единици, въпреки че варират по отношение на обема. Например *Hi*, *How do you do?* *Have a nice day* и др.

Разбирането на шаблоните изисква споделено познание на локуторите, защото обикновено са метафорични по своята природа и не бива да се интерпретират буквално. Те включват поздравяване, вземане на „довиждане“, шеги, съболезнования, молитви, комплименти. Кихането, хълцането и други неволеви прояви може да изискват отговор под формата на шаблон. При кихане на английски следва отговор *Bless you!*, което се свързва с представата, че дух напуска, или е признак на болест. В Пуерто Рико обичаен отговор на хълцането е „Открадна ли нещо?“. В българския език при кихане се използва „Наздраве“, а при хълцане – „Кой открадна яйце?“.

Разбирането е процес на продуциране на знаци, в който реципиентът придава значимост на означаващите на базата на усвоени преди културни кодове. Изучаването на чужд език е досег с чужда култура, който се случва чрез общува-

не посредством най-разнообразни от функционално гледище текстове. Успешно-то осмисляне на културния код и извличането на информацията става възможно след запознаването с особеностите на различни типове комуникативни модели и отчитането на правилата на тяхното структуриране.

Литература

- Авдеева 2010:** Авдеева, М. За културата на общуване и обучението по чужди езици. – В: *International Scientific Conference*. Габрово, 2010, 277–282.
- Дьо Дьой 2012:** Дьо Дьой, О. *Походът на Луи VII на Изток*. Прев. от латински В. Нинов. София: Полис, 2012.
- Живков 2000:** Живков, Т. И. *Увод в етнологията*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2000.
- Карасик 2004:** Карасик В. И. *Языковой круг: личность, концепты, дискурс*. Москва: Гнозис, 2004.
- Красных 2003:** Красных В. В. *Свой среди чужих: миф или реальность?* Москва: Гнозис, 2003.
- Крейпо 2000:** Крейпо, Р. *Културната антропология*. София: ЛИК, 2000.
- Моисеев, Гичева 2009:** Моисеев, М. В., Н. Г. Гичева. *Сопоставительная лингвокультуроология английского и русского языков*. Омск: Издательство Ом. Государственно университета, 2009.
- Сосюр 1992:** Сосюр, Ф. *Курс по обща лингвистика*. Прев. Ж. Бояджиев, П. Асенова. София: Наука и изкуство, 1992.
- Хаджиева и др. 2014:** Хаджиева, Е., Р. Влахова, А. Асенова, Й. Велкова, В. Шушлина. *Как се общува на български?* София: Гутенберг, 2014.
- Хофстеде 2001:** Хофстеде, Г. *Култури и организации*. Софтуер на ума. София, 2001.
- Широкогоров 2012:** Широкогоров, С. М. *Этнос. Исследование основных принципов изменения этнических и этнографических явлений*. Академия фундаментальных исследований: этнология: Либроком, 2012.

References

- Avdeeva 2010:** Avdeeva, M. Za kulturata na obshtuvane i obuchenieto po chuzhdi ezitsi [On the culture of communication and foreign language teaching]. – In: *International Scientific Conference*. Gabrovo, 2010, 277–282.
- Chafe 1982:** Chafe, W. Integration and involvement in speaking, writing and oral literature. – In: *Tannen, D. (ed.) Spoken and written language: Exploring orality and literacy*. Norwood, N. J.: Ablex, 1982, 35–53.
- Chen, Starosta 2005:** Chen, G., W. J. Starosta. *Foundations of intercultural communication*. Lanham, Md: University Press of America, 2005.
- Dyo Dyoy 2012:** Dyo Dyoy, O. *Pochodat na Lui VII na Iztok* [The march of Louis VII to the East]. Прев. of latinski V. Ninov. Sofia: Poliss, 2012.
- Guirdham 1999:** Guirdham, M. *Communication across cultures*. West Lafayett. – In: Purdue University Press, 1999.

- Hadzhieva et al. 2014:** Hadzhieva, E., R. Vlahova, A. Asenova, Y. Velkova, V. Shushlina. *Kak se obshtuva na balgarski?* [How to communicate in Bulgarian?]. Sofia: Gutenberg, 2014.
- Hall 1977:** Hall, E. T. *Beyond Culture*. Garden City, NY: Anchor Doubleday, 1977.
- Hatch 1992:** Hatch, E. *Discourse and language education*. Cambridge University Press, 1992.
- Hofstede 2001:** Hofstede, G. *Kulturi i organizatsii. Softuer na uma* [Cultures and organizations. Software of the mind]. Sofia, 2001.
- Karasik 2004:** Karasik V. I. *Yazykovoy krug: lichnosty, kontsepty, diskurs* [Language circle: personality, concepts, discourse]. Moskva: Gnozis, 2004.
- Krasnyh 2003:** Krasnyh V. V. *Svoy sredi chuzhikh: mifili realynosty?* [At home among strangers: myth or reality?]. Moskva: Gnozis, 2003.
- Kreybo 2000:** Kreybo, R. *Kulturnata antropologia* [Cultural anthropology]. Sofia: LIK, 2000.
- Moiseev, Gicheva 2009:** Moiseev, M. V., N. G. Gicheva. *Sopostavitelnaya lingvokulturologia angliyskogo i russkogo yazykov* [Comparative linguoculturology of English and Russian]. Omsk: Izdatelstvo Om. Gosudarstveno universiteta, 2009.
- Samovar, Porter, McDaniel 2008:** Samovar, Larry, Richard Porter, Edwin McDaniel. *Communication between cultures*. Wadsworth, Cengage Learning, 2008.
- Saville-Troike 1989:** Saville-Troike, M. *The Ethnography of Communication*. Blackwell, 2nd edition, 1989.
- Scollon 2001:** Scollon, R., Suzanne Wong Scollon. *Intercultural communication*. Blackwell Publishing, 2001.
- Shirokogorov 2012:** Shirokogorov, S. M. *Этнос. Issledovanie osnovnykh printsipov izmeneniya etnicheskikh i etnograficheskikh yavleniy* [Ethnos. Study of the basic principles of changing ethnic and ethnographic phenomena]. Akademia fundamentalnykh issledovaniy: etnologia: Izdatelstvo Librokom, 2012.
- Sosyur 1992:** Sosyur, F. *Kurs po obshta lingvistika* [General linguistics course]. Prev. Zh. Boyadzhiev, P. Asenova. Sofia: Nauka i izkustvo, 1992.
- Swales 1991:** Swales, J. *Genre analysis. English in academic and research settings*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Wierzbicka 1997:** Wierzbicka, A. *Understanding cultures through their key words*. Oxford University Press, 1997.
- Zhivkov 2000:** Zhivkov, T. I. *Uvod v etnologiyata* [Introduction to ethnology]. Plovdiv: UI „Paisiy Hilendarski“, 2000.

Д-р Рени Манова
 Катедра по български език като чужд
 Факултет по славянски филологии
 Софийски университет „Св. Климент Охридски“
 Бул. „Цар Освободител“ 15
 1504 София, България
 r_manova@slav.uni-sofia.bg

Reni Manova, PHD
 Department of Bulgarian language as a foreign
 Faculty of Slavic studies
 Sofia University St. Kliment Ohridski
 15 Tsar Osvoboditel Blvd.
 Sofia 1504, Bulgaria
 r_manova@slav.uni-sofia.bg

ИЗВЕСТИЯ
НА
ИНСТИТУТА ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
„ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“
Книга XXXIV

Рецензенти *проф. д-р Мария Китанова*
проф. Светла Коева

Българска
Първо издание

Редактор *Галя Христова*
Художник на корицата *Константин Жеков*
Графичен дизайнер *Вероника Томчева*

Формат 167 × 237 mm
Печатни коли 18,88

Печатница на Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“
1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев“, бл. 5

www.press.bas.bg

ISSN 0323-9934

